

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

**İslam İnançında Melek Kavramı ve
Minyatür Sanatındaki Yorumları**

**The Concept of Angel in Islamic Belief
and Its Interpretations in Miniature Art**

Dr. Öğr. Üyesi Elif BAYRAK KAYA

 Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü,
Isparta, Türkiye. elifbayrakkayaart@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
DOI: mecmua. 860466
Yükleme Tarihi: 13.01.2021
Kabul Tarihi: 08.02.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021
Sayı: 11
Sayfa: 168-191

Article Information: Research Article
DOI: mecmua. 860466
Received Date: 13.01.2021
Accepted Date: 08.02.2021
Date Published: 30.03.2021
Volume: 11
Sayfa: 168-191

Atf / Citation

BAYRAK KAYA, E. (2021). İslam İnançında Melek Kavramı ve Minyatür Sanatındaki Yorumları. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 168-191

BAYRAK KAYA, E. (2021). The Concept of Angel in Islamic Belief and Its Interpretations in Miniature Art. *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 168-191

Dr. Öğr. Üyesi Elif BAYRAK KAYA

İSLAM İNANCINDA MELEK KAVRAMI VE MİNYATÜR SANATINDAKİ YORUMLARI

The Concept of Angel in Islamic Belief and Its Interpretations in Miniature Art

ÖZ

Melek kelimesi birçok insana saflığın, güzelliğin, gücün ve itaatın karşılığı olarak gelmektedir. İnsanların melek ismini çocuklarına sıklıkla vermeleri bu inancı destekler niteliktedir. İnsanoğlunun bu denli sevdiği ve saygı duyduğu melekler, fiziki görünüm olarak da insanlarda büyük merak konusu olmuştur.

Melek tasvirleri İslam sanatlarında oldukça yaygın kullanılmıştır. Toplum üzerindeki melek algısı ve bu algının minyatür sanatına yansımalarını birçok örnekte görebilmek mümkündür. Melek yorumlarının Kur'an-ı Kerim, başta olmak üzere diğer kutsal kitaplar ve hadislerden edinilen rivayetler doğrultusunda şekillendiği görülmektedir.

Bu makalede; minyatür sanatındaki melek tasvirlerinin yer aldığı yorumların iyi bir biçimde kavranarak çözümlenmesi için; Melek kavramı, meleklerin yaratılışı ve sureti, meleklerin kısımları, yeryüzünde ve gökyüzünde görevli melekler, meleklerin sayısı ve dört büyük melek hakkında kaynak taraması yapılarak aktarılmıştır. Bu bilgiler ışığında ve toplumdaki melek algısının da yardımıyla örneklerdeki melek figürleri değerlendirilmiştir. Araştırmanın evrenini, yeryüzünde ve gökyüzünde görevli melekler ve dört büyük meleğin minyatür sanatındaki betimlemeleri ve yer aldıkları kompozisyonlardan seçmeler oluşturmaktadır. Örneklem grubu olarak on dört adet minyatür örnek incelenmiştir. Araştırmada; tarama ve analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Melek, Minyatür, Minyatür Yorumlarda Melek, Dört Büyük Melek, Melek Tasvirleri.

ABSTRACT

The word angel comes to many people as the equivalent of purity, beauty, strength and obedience. The fact that people often put the name angel on their children supports this belief. The angels, which human beings love and respect so much, have been a subject of great curiosity for humans in terms of their physical appearance.

Angel depictions are widely used in Islamic arts. It is possible to see the perception of angel in society and the reflections of this perception on miniature art in many examples. It is seen that the interpretations of angels are shaped in accordance with the rumors obtained from the Quran, other holy books and hadiths.

It is seen that it was shaped in line with the rumors obtained from hadiths. In this article; In order to understand and analyze the miniature interpretations in miniature art that include angel depictions; The concept of angel, creation and image of angels, parts of angels, angels in charge on earth and in the sky, number of angels and four great angels were transferred by scanning. In the light of this information and with the help of the angel perception in the society, the angel figures in the samples were evaluated. The universe of the research consists of the miniature art depictions of angels and four great angels on earth and in the sky and selections from the compositions they take place. Fourteen miniature samples were examined as a sample group. In the research; screening and analysis methods were used.

Keywords: Angel, Miniature, Angel in Miniature Interpretations, Four Great Angels, Angel Depictions.

Giriş

Melekler hakkında bilgilere, Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiştir. Allah-u Teâlâ'nın yarattığı ve O'nun hizmetinde olan ve sadık yaratılışları ile bilinen melekler, halk arasında saflığın sembolü olmuş ve her zaman saygı ile anılmıştır.

Melek nedir? Allah-u Teâlâ melekleri niçin yarattı? Melekler neyden yaratıldı? Meleklerin sayısı kaçtır? Meleklerin görevleri nedir? Melekler neye benzerler? Bu ve benzeri pek çok soru yüzyıllarca insanoğlunun kafasını kurcalamış ve merakını celbetmiştir. Bu konuda öncelikle melek kelimesinin kökünü bakmak gereklidir.

“Arap dilciler tarafından melek kelimesinin ‘mel’-lek’, ‘eleke, le’eke, lâke, elûk gibi farklı köklerden türediği ileri sürülmüştür. Bu kelime Arapçanın dışında Ugaritçe, Habeşçe ve İbranice gibi Sâmi dillerde ‘l’ek’ kökünden türetilip ‘haberci, elçi’ anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca kimi dilciler Melek kelimesinin başındaki mim harfinin zâid olmadığını, kelimenin asıl harfinden olup ‘mülk’ kökünden türediğini söyleyerek melek kelimesinin kuvvet ve güç anlamına gelebileceğini de ifade etmişlerdir” (Şola, 2015:2012).

“Meleklerle iman, Allah’a imandan hemen sonra gelmektedir. Melekleri inkâr; kitapları, peygamberleri inkâr manasına gelmektedir” (Özbek,1990:328).

“Kur'an-ı Kerim'de meleklerin de diğer varlıklar gibi müstakil fakat birtakım özelliklere sahip olarak yaratıldıkları zikredilmekte fakat bu özellikler yanında açıkça hangi maddeden yaratıldığı zikredilmemektedir. Hâlbuki Kur'an'da insanların toprak; cinlerin ve şeytanların da ateşten yaratıldığı açıkça bildirilmektedir” (Özbek, 1990: 304).

1-Meleklerin Yaratılışı ve Sureti

Meleklerin neyden yaratıldığı Kur'an-ı Kerim'de tam olarak bildirilmemiştir. Yüce yaratıcı Allah-u Teâlâ “Sad suresinde” iblise isyanının sebebini sormuş, iblis de şöyle cevap vermiştir:

“(Cenâb-ı Hak) (sad-75-76) Buyurdu ki: ‘Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne şey alkoydu? Kibirleşmek mi istedin, yoksa sen yükseklerden mi oldun?’ (İblis) Dedi ki: “Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” (URL1).

“Sad” suresinden edinilen bilgi doğrultusunda İblisin ateşten ve ademin yani insanoğlunun çamurdan yaratıldığı açıktır. Peki, melekler neyden yaratılmıştır? Bu konuda peygamberimiz (s.a.v)’in hadislerinden edinilen bilgilerde şöyle rivayet edilmektedir.

“Meleklerin nurdan yaratıldığını Hz. Muhammed (s.a.v) bildirmektedir. Aişe (r.a) şöyle dedi: Resulullah (s.a.v) ‘Melekler, nurdan yaratıldı. Cann da (Cin de) alevli bir ateşten yaratıldı. Âdem ise size vasfolunan o şeyden yaratıldı’ buyurmuştur” (Müslim 1970 ten Özbek, 1990: 304).

Hz. Muhammed (s.a.v) meleklerin nurdan yaratılmış olduklarını bildirmiştir. Peki, melekler neye benzer? Yaratılışları temiz ve pak olan bu nurani varlıkların görünümü nasıldır. İnsanlar gibi yeme, içme ve uyuma ihtiyaçları var mıdır?

“Melekler göklerin halkını oluştururlar”(And,2007:277). “Ehl-i Sünnet: Meleklerin nurani cisimleri, karışık ve bulanık varlıklardan, erkeklik ve dişilikten uzak, çok zor ve müşkül işleri yapabilen; kelam bir bilgi sahibi olup işlerinde bıkmadan gece-gündüz Allah’a itaat ve teşbih etmekle; “Onlar Allah’ın emirlerine isyan etmezler, emrolundukları şeyleri aynen yaparlar” görüşündedirler” (Özbek, 1998:91).

Meleklerin cinsiyetleri yoktur. Yaratılışları gereği Allah’ın emirleri dışına çıkmayan, sadece görevlerini yerine getiren, bunun dışında hiçbir dünyevi ihtiyacı bünyelerinde barındırmayan özel varlıklardır diyebiliriz.

“Meleğin insan şeklinde veya ona benzer başka şekilde gelmesi, meleğin kendisinin insan şeklinde görünmesidir. Bunu bazı cahil vaizler, meleklerin böyle insan şeklinde olduğunu söylüyor. Hâlbuki gerçekte böyle değildir. Melekler, insanlarla iletişim kurmak için bu şekilde “insan suretinde” görünmüşlerdir” (El-Gazzali 1907’ten Özbek, 1998:96).

2-Yeryüzünde ve Gökyüzünde Görevli Melekler

Halk arasında dört büyük melekten sonra belki de en çok bilinen melekler Kiramen Kâtibin adındaki meleklerdir. Bu melekler filmlere masallara ve çizgi filmlere dahi konu olmuşlardır. Aynı zamanda bu melekler her insanın omuz hizasında, onları gözetleyen ve hatta bazen iç ses olarak iletişim kurulduğu varsayılan meleklerdir.

“Hafaza melekleri: Kiramen Kâtibin ya da Hıfz melekleri de denilir. Bu melekler kulların yaptıklarını, kalplerinden geçenleri bilir. Hıfz melekleri iki tanedir. Birincisi kişinin sağ yanında iyilikleri, ikincisi sol yanında kötülükleri yazar. Sağdaki melek kişinin yedi saat içinde tövbe edeceği düşüncesi ile soldakine bu süre geçmeden yazdırmaz. Bir de sağdaki meleğin yanında üçüncü bir melek elindeki nurdan bir mızrakla sağdaki meleği cinlerin kötülüğüne karşı korur” (And, 2015:278).

“Hamele-i Arş melekleri: Bu melekler dört tanedir. Tanrıya en yakın meleklerdir. Bu melekler Arş’in çevresini kuşatarak, tesbih çekerler” (And, 2015:278). Melekler minyatür sanatında sıklıkla betimlenen figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Temiz yaradılışlı bu nurani varlıklar genellikle minyatürlerde insan biçiminde tasvir edildiği görülmektedir.

“Kazvini’ye göre Hamele-i Arş melekleri değişik biçimlerdedir. Birisi insan biçimindedir, insanlar için dua edip onların dileklerinin yerine getirilmesi için Allah’a aracılık eder. İkincisi öküz biçimindedir, dört ayaklı hayvanlar için dua eder. Üçüncüsü kartal biçimindedir, kuşlar için dua eder, dördüncü ise aslan biçiminde olup yırtıcı hayvanlar için dua eder. Kur’an bu meleklerin sayısının Kıyamet günü sekize çıkacağını söyler” (And, 2015:278).

“Zübdetü’l- Tevarih’in üç nüshasında evrenin katmanlarını gösteren haritada melekler vardır. Burada adı Ceyb olan yarısı ateşten yarısı kardan bir melek vardır ne kar ateşi söndürür ne de ateş karı eritir” (And, 2015:79-78).

“Ruh veya Ruhu’l-emin meleği: Bu meleğin boyutları çok büyüktür, bin başı vardır. Her başta bin yüz, her yüzde bin ağız, her ağızda bin dili bulunur. Bu dillerle yetmiş iki dilde Tanrı’ya dua edip saygıda, bulunur, onun birliğini belirtir. Bu melek soluğu ile can verir, başka deyişle ruh verir, gök cisimlerinin hareketi, madenler, bitkiler ve hayvanlardan sorumludur” (And, 2015:279).

“Rıdvan; bu melek Cennet’in kapısını bekleyen melektir, Bundan ötürü Cennet’e Ravza-i Rıdvan da denir”(And,2015:285). Meleklerin fiziki görünüşleri insanoğlunun merak konusu oluşu bu konu hakkında araştırma güdüsünü güçlendirmiştir. Kaynaklara bakıldığında meleklerin, insanın hayal gücünü zorlayacak nitelikte olduğu açıktır.

2.1.Meleklerin Sayısı

Meleklerin varlığını kabul edip buna iman eden herkes meleklerin sayısının ne kadar olabileceğini de merak etmiştir. Bu sorunun cevabını yüce yaratıcı Allah ve Hz. Peygamber (s.a.v) şu şekilde açıklamıştır.

“Meleklerin sayısı ile ilgili Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmuştur: Rabbin meleklerinin sayısını kendisi bilir. Bu konuda Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur. ‘Gök gıcırdar ve gıcırdamasında gereklidir. Çünkü gökte bir ayak yeri yok ki, orada secde eden veya rükû eden bir melek bulunmasın” (Özbek, 1998:92).

2.2.Dört Büyük Melek

İslam minyatür sanatında en sık resmedilen melek figürleri; hemen hemen herkesin bildiği ve Yüce Allah’ın hizmetinde olan dört büyük melektir. Bu melekler Cebrail, İsrail, Mikail ve Azrail’dır.

“Muhakkak ki Cebrail, İsrail, Mikail ve Melekü’l- Mevt (Ölüm meleği), meleklerin başı ve reisi olup en şerefli oluşlarında ihtilaf yoktur. Bu dördünden en üstünü Cebrail ve İsrail’dir” (Özbek, 1998:92).

“Bu dört melek, âlemlerdeki işleri tedbirle görevlidir. Cibril: Harplerin, toplumların yere batırılarak ve gömülerek helak edilmesi, zelzele, yıldırım, gibi olayları yönetmekle görevli bir melektir. Mikail: Rızıkların dağıtılması ile görevli bir melektir. İsrail: Sur’un üfürülmesini yapacak olan bir melektir. Melekü’l- Mevt (Azrail): Ölüm meleği ve musibetlerle görevli melektir” (Özbek, 1998:93).

2.2.1.Cebrail

Minyatür sanatında betimlenen melek figürleri özellikle peygamberler tarihini anlatan yazmaların sayfalarında karşımıza çıkar. Bu yazmalarda ağırlıklı olarak Cibril (Cebrail) (a.s)’in tasvirleri çoğunlukla resmedildiği görülür. Kıssası anlatılan peygamberin yanında Cebrail (a.s)’in de görüntülediği pek çok örnekte tasvirler birbirinden farklıdır. Bu örneklerde Cebrail (a.s) insan görünümünde tasvir edilmiştir. İnsan görünümünden ayıran tek fark ise omuzlarından uzanan devasa kanatlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Cebrail’in başka adları da vardır. Bunlar Eminü’l-vaHY, Ruhü’l-mukaddes, Hazinü’l-kuds, Namus-ı Ekber, Tavus-ı Melayike’dır” (And, 2015: 282). “Tanrı ikinci gökte Bahr-i Hayvan diye nurdan bir deniz yaratmıştır, Cebrail, her sabah buraya dalar, yetmiş bin damla çıkarır, her bir damladan bir melek yaratır” (And, 2015: 79-80). Hz. Muhammed (s.a.v) ile Cebrail (a.s)’ın bilinen ilk karşılaşması Hira mağarasında Peygamberimize ilk vahyi şu şekildedir;

“(1) Yaratan rabbinin adıyla oku! (2) O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. {3-5} Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbın sonsuz kerem sahibidir” (URL 2).

“Resulullah’ın dilinden Hira mağarasındaki mevzu şöyle anlatılır: Uyuyordum. Elinde tuttuğu atlas bir kap içinde bir kitapla Cebrail bana geldi ve ‘Oku’ dedi. Ben ne okuyayım dedim. O zaman Cebrail, elindeki kitapla göğsüme bastırdı. Öyle ki ben ölüyorum sandım. Sonra bıraktı ve tekrar ‘Oku’ dedi” (Akmaz, 2014:51).

Bu rivayetin devamı vardır. Rivayetin tamamını burada almadık, konu ile alakalı olan kısımda Peygamber (s.a.v.)’ın Cebrail’in biçimi ile ilgili hiçbir açıklama yapmamış olduğu ve doğrudan konuya odaklanarak yaşanan durumu anlatmış olduğu dikkat çekmektedir.

“Cebrail Allah’ın izniyle Hz. Muhammed’e vahiy getirmiştir. (Bakara S.97). Onun kanat sayısı bilinmez. Ancak ağzını açtığına gökleri, denizde yaban hardalı tanesi gibi kalır. Göklerin ve yeryüzünün halkına yaklaşırsa saçtığı nurdan tüm evren batar. Onun yeri yedinci gökte bahr-i mescur üzerindedir” (And, 2015: 283).

Cebrail (a.s)’in literatürdeki yazınsal betimlemeleri onun fiziksel büyüklüğü ve nurani cüssesinin kuvveti ile ilgili olduğu görülmektedir. Minyatür örneklerdeki Cebrail yorumlarına bakıldığında çoğu örnekte insan biçiminde ve devasa boyutlarında görüntülenmiştir. Peygamberler kıssalarının anlatıldığı yazmalardaki az sayıda örnekte ise tüm gökyüzünü kaplamış bir biçimde oldukça büyük çizildiği görülmektedir.

“Kazvini’ye göre Hz. Muhammed Cebrail’i gökteki gerçek biçimiyle görmek istemiş, Cebrail’in görmeye dayanamayacağını söylemesi üzerine Hz. Muhammed isteğinde direnmiş, bunun üzerine Mina’da buluşmuşlar. Hz. Muhammed onun büyüklüğü, kanatlarının çokluğu karşısında bayılmıştır. Bunun üzerine Cebrail daha önce Hz. Muhammed’in karşısına çıktığı biçimiyle görünmüştür” (And, 2015: 282).

Cebrail’in gerçek yaradılışı ile gören Hz. Peygamber bu göz kamaştırıcı güzellik ve kudrete hayran kalır ve Cebrail’e şöyle söyler:

“Ey Cibril, ben Allah’ın bu görünüşte, bu surette başka birisini yarattığını zannetmiyorum”. Bunun üzerine Cibril (As) şöyle dedi: “Ya Resulallah, ben kanatlarımdan sadece ikisini açtım. Hâlbuki benim altı yüz kanadım var. Her bir kanadımın genişliği maşrik ile mağrip (doğu ile batı) arasındaki genişliği kadardır” (Özbek, 1998: 94). Minyatür örneklerde, nakkaşların hayal dünyasının dışı vurumunu gösteren melek betimlemeleri çoğunlukla kanatlı bir insan görünümünden öteye geçememiştir.

2.2.2.İsrafil

İsrafil Sur’u üfleyecek olan melek olarak bilinir. Sur İslam âlimleri tarafından borazana benzeyen, korkunç bir ses çıkaran, çok büyük boyutlarda bir boru olarak tanımlanır. İnsan ve tüm yaşayan canlıların yaşamının İsrafil tarafından Sur ‘un ilk kez üfürülmesi ile biteceğini, ikinci kez Sûr’un üfürülmesi ile de tüm ölümlerin dirileceği Kur’an’ı Kerim’de bildirilmektedir. İslam âlimleri bu konuda ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır:

“Kuran’da on surede hakkında bilgi verilen Sur’un birinci kez çalınması ile yer küresinin de bağlı bulunduğu kozmik sistem dağılacak, gökte ve yerde bulunan bütün varlıklar ölecektir. Bu üflemeden çıkan korkunç sestense gök yarılacak, dağlar birbirine çarpışacaktır. Bu durum ayetlerde şöyle açıklanır: “Sûr’a üfürüldüğü; böylece Allah’ın diledikleri dışında göklerde ve yerde olanlar çarpışıp yıkılıverdi.

Sonra bir daha üfürüldü, artık onlar ayağa kalkmış durumda gözetliyorlar.” (Zümer, 68) Sûr’a ikinci kez üflediğinde bütün ölümler dirilip mezarlarından kalkacak, onları çağırana sese doğru gayr-i iradi olarak koşacak, toplamak, bir araya getirmek anlamına gelen haşir günü başlayacak ve dirilen insanlar Allah’ın huzurunda yargıya çekileceklerdir” (Bayat, 2015: 157).

“Ahvâl-ı Kıyâmet’te Hz. Peygambere atfedilen rivayete göre ‘Sûr’un şekli büyük baş hayvan boynuzu gibidir. Yarısı altından yarısı gümüşten olup dört budağı vardır. Birinci budağı ‘arş altında’, ikinci budağı ‘yerin yedi kat altında, üçüncü budağı batıda ve dördüncü budağı’ doğudadır” (Ahvâl-i Kıyâmet, SK, y. 25b ‘ten Yaman, 2007: 223).

“Cennet ve Cehennemi birbirinden ayıran surun yüksek kısmı Araf diye adlandırılır” (Bayat, 2015:159). Dört büyük melekten biri ve aynı zamanda kıyametin kopmasını gerçekleştirecek olan İsrâfil’in betimlemesi ile ilgili pek çok rivayet vardır.

“İsrâfil’in dört kanadı vardır; kanatlarından biri batıda, ikincisi doğuda, üçüncüsü yerle gök arasındadır, dördüncüsü ise yeryüzünü örter. İsrâfil’in başı Arş’ın altında, ayakları yedinci yerden aşağıdadır” (And, 2015: 279). Hz. Peygamber Cebrail’i yaratıldığı biçimi ile gördükten sonra bu görüntüye hayran kalmış ve Cebrail’e Allah’ın bu türden başka bir varlık yaratmadığını düşündüğünü söyleyince Cebrail (As) Hz. Peygambere şöyle cevap vermiştir.

“Cibril: “Ben Allah Teala’nın yarattığı şeyler yanında çok ufağım. Allah, altı yüz kanadı olan İsrâfil’i yaratmıştır. Onun her kanadı benim kanatlarımın tamamı kadardır. O, Allah’ın korkusundan küçülür, kendi kendine dürülür bükülür hatta ilk yaratılışındaki aslına dönüşür” der” (Özbek, 1998: 94). Kaynaklar, İsrâfil’in Sur’u üfleme görevi dışında başka görevlerinin de bulunduğunu belirtmektedir.

“Allah bir nesneyi yaratmak istediğinde bunu kaleme buyurur, kalem onu İsrâfil’in gözleri arasındaki Levh-i Mahfuz’a yazar, İsrâfil de bunu Mikail’e iletir” (And, 2015: 279). “Nâme-i Mahşer adlı eserde İsrâfil’in Sur’u üflemesiyle kopacak olan kıyametin dehşet verici nitelikleri uzun uzun tasvir edilmektedir. Bütün bu tasvir ve tavsifler insanları doğru yola iletmek, onları günah işlemekten alıkoymak içindir.” (Harman, 2016: 251).

“Metinde İsrâfil’in Sûr’u üfleme zamanı şöyle tarif edilmektedir: Rivayete göre gökten yere yarısı ateş yarısı kar olan bir melek iner. Ateşin karı eritmediği gibi kar da ateşi söndürmemektedir. Bundan yedi gün sonra, insanlar işleriyle uğraşırken İsrâfil Sûr’u üfler. Halk aşağı yukarı bakar ama bir şey göremez. Korkudan hamile kadınlar düşük yapar, emziren kadınlar da çocuklarını bırakırlar” (Yaman, 2007: 223).

“Ancak Allah’ın dilediği kimseler bu yığı veren olaydan sarsılmaz” (Gökdaş ve Erbaş, 2015:208). “İsrâfil ikinci kez Sûr’a üflediğinde Allah’ın dilediği hariç yerde gökte ne varsa tamamı ölür” (Ahvâl-i Kıyâmet, SK, y. 21b-22b akt Yaman, 2007: 223).

“İnsanların ölümü ile İsrâfil’in görevi bitmez, üçüncü defa Sûr’a üflemesi gerekir: Hak Teâlâ İsrâfil’e üçüncü kez Sûr’a üflemesini emreder. İsrâfil üçüncü kez Sûr’a

üflendiğinde tüm insan, cin, kurt kuş ve yerde gökte yaratılmış ne varsa tamamı dirilir’’(Ahvâl-i Kiyâmet, SK, y 29a’ten Yaman, 2007:223).

İsrafil’in yazınsal betimlemeleri onun kudretini ve yaratılışındaki büyük görevi niteler biçimdedir. İsrafil’in minyatür örneklerdeki betimlemelerine bakıldığında, herhangi bir kompozisyon düzeni içinde değil de daha çok tek başına resmedildiği görülmektedir. Kompozisyonlarda Sûr üfleme hazırlanırken yahut Sûr üflerken betimlenmiştir. İnsan görünümünde betimlenen örneklerde herhangi bir mekâna da yer verilmediği görülmektedir.

2.2.3.Mikail

Mikail Allah’ın izniyle canlılara rızıklarını dağıtmakla ve tabiat olayları ile ilgilenen melek olarak bilinir.

“İslâm inancına göre meleklerin büyüklerinden olan Mîkâil’in ismi hem Kur’an’da (Mîkâl, el-Bakara 2/98) hem hadislerde geçmektedir. Mikail, Cebrail, Hârût ve Mârût ile Kur’an’da ismi zikredilen dört melekten biridir. Cebrail ile Mikail’in özel isimleriyle anılması Allah katında kıymetli ve büyük meleklerden olduklarını gösterir’’ (URL 3).

Tabiat ve canlıların rızıklarını dağıtma görevi ile vazifeli bu şerefli meleğin minyatür sanatında yorumları pek azdır. Hz. Peygamber’in miracını anlatan ve Hz. Âdem’in cennetten çıkarılışını konu alan minyatür örneklerde Cebrail, İsrafil, Azrail ve Mikail’in bir arada gösterildiği örnekler mevcut ise de tek olarak resmedildiği minyatür oldukça azdır.

“Meleklerin çeşitli görevleri vardır. Bunlardan Mîkâil insan da dâhil olmak üzere canlıların rızıkları, dolayısıyla yağmurların yağması ve bitkilerin gelişmesi gibi işlerle görevlidir’’ (URL 3). “Mikail’in görevi insanların bedensel ve ruhsal gereksinimlerini karşılamaktır. Bedensel olarak besin, akıl ve bilgi verir’’ (And, 2015: 283).

2.2.4.Azrail

Adı duyulduğunda insanı kedere boğan bir melektir Azrail. Dört büyük melekten biri olan ve Allah’ın ona verdiği görevden başka bir şey yapmayan bu melek, insanlarda bir korku yaratır. İnsanın dünyaya olan tutkusu mu, ölümden sonraki hayatın bir muamma oluşu mudur bu korkunun sebebi bilinmez ama ölümün her nefse ağır geldiği ve Azrail ile ölümün eşleştirildiği açıktır.

“Halk arasında Azrail’e, ‘ölüm meleği’ başta olmak üzere; ‘ecel’, ‘felek’, ‘can alıcı’, ‘alıcı kuş’, ‘zulmet iyesi’ ve ‘biçici’ gibi isimler de verilmektedir’’ (Şimşek, 2019: 14).

“Dördüncü önemli melek Azrail’dir. Kur’an’da Azrail’in adı böyle geçmez, “ölüm meleği” olarak geçer’ (Secde S.11). Burada tekil olmakla birlikte üç ayette canları bir tek meleğin değil birçok meleğin aldığı anlaşılmaktadır (A’raf/37; Nahl/32; En’am/93). Belki de her insanın canını bir melek almaktadır. Ancak halk arasında yerleşmiş bir kalıp Azrail’in tek melek oluşudur’’ (And, 2007:283).

“Sadece Secde suresinin 11. ayetinde, insanların canını almakla görevli olan melek yerine, ‘melekül-mevt’ terimi geçer’’ (Şimşek, 2019:13). “Bu meleğin görevi hareketi durdurmak, beden ile ruhu, ecel geldiğinde ayırmaktır. Başı göğün en

tepesinde, ayakları yedi kat yerden aşağıdadır. Yüzü levh-i mahfuz'a dönüktür” (And, 2007: 283).

Soğukkanlılığı ve itaatkârlığı ile ün salan Azrail'in tüm canlıların canını aldıktan sonra kendi canını alacağı kaynaklarda bildirilmiştir. Yazmalarda bu konu aktarılırken, Azrail'in kendi canını alma anının resmedildiği minyatür örneklerde yer almıştır.

“Ölüm meleği ‘Beytü'l-Makdes'e gelir ve sahra taşı üzerine oturup Allah'tan ferman gelmesi için gözünü göğe dikerek oturup beklemeye başlar. Ferman gelir: ‘Ey ölüm meleği! Sağ elini arşa doğru uzat sol elini toprak altına koy. Ne kadar mahlûk varsa tümünün canını al. Yerde ve gökte kimse kalmayınca kadar canları al. Yalnızca Cebrail, Mikail, İsrail melekleri ve ölüm meleği olarak kendinin canını alma” (Ahvâl-i Kıyâmet, SK, y. 22b-23b' ten Yaman, 2007, s.222-223).

“Azrail, insanın canını; şayet kişi mü'min ise nazikçe, günahkâr ise acı çektirerek belirlenmiş yerde ve zamanda alır. Bununla birlikte, sufilerin iddia ettiği gibi, fenafillah yoluyla ‘ölmeden önce ölenler’ üzerinde Azrail'in herhangi bir gücü yoktur” (Schimmel, 2004'ten Şimşek, 2019:13-14).

“Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere ölüm melekleri, kötülüklerden korunan müminlerin ruhlarını alırken şefkat ve nezaketle hareket ederler ve kendilerine selâm verirler (en-Nahl 16/32); kötülük işlemek suretiyle kendilerine zulmedenlerin canlarını alırken de yüzlerine ve arkalarına vurarak onlara karşı sert ifadeler kullanırlar” (el-Enfâl 8/50; Muhammed 47/27; en-Nisâ 4/97; el-A'râf 7/37) (URL 4).

Bilinçli her insanın bir gün ölümün gelip kendini bulacağını bilir. Ölüm anında gözlerdeki perdenin inip Azrail'in görüleceği bilinciyle olsa gerek, halk arasında Azrail ile ilgili pek çok rivayet ve hikâye dolaşır. Hz. Süleyman ve Azrail arasında geçen ve halk arasında yaygın olarak bilinen bir rivayet ise şöyle anlatılmaktadır.

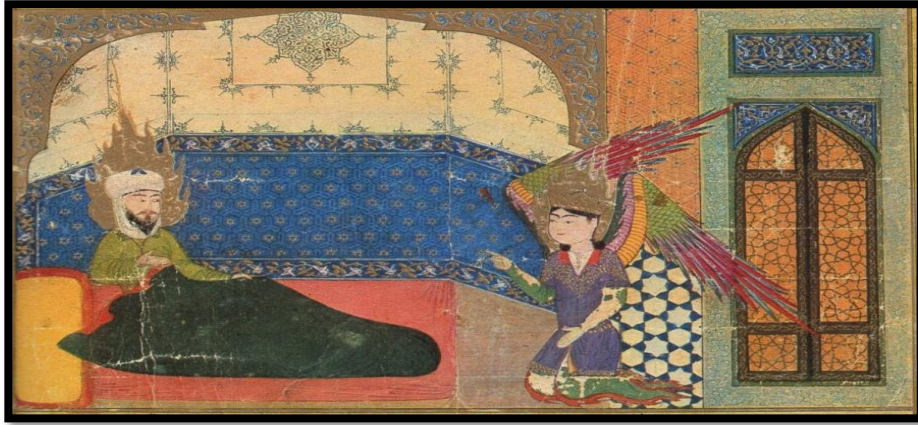
“Azrail, bir gün yeryüzüne iner ve Hz. Süleyman'ı ziyaret etmek için yanına varır. Ancak burada onu çok şaşkırtan bir şeyle karşılaşır: Canını alacağı kişi Hz. Süleyman'ın yanında oturmaktaymış. Adamın canını alması gereken ada buradan altı aylık bir mesafedeymiş. Azrail, bu durumu hayretle Hz. Süleyman'a anlatır ve: “Bana verilen emre göre, adamın bu cihanda sadece bir saat ömrü kaldı; ama ruhunu kabzedeceğim yer burası değil.” der. Biraz sonra Azrail gider. Hz. Süleyman adamı çağırır ve ona durumu haber verir. Adam büyük bir korkuya kapılır ve peygambere yalvarır: “Sen ki rüzgâra hükmedersin, emret de beni Hint Okyanusu'na götürsün, orada gizli bir adaya bıraksın. Böylece ölümden kurtulayım.” Hz. Süleyman, hemen rüzgâra emreder ve adam istediği adaya hemen ulaşır. Oraya vardığında ise karşısında Azrail'i bekler bulur. Azrail, Allah'ın emrini yerine getirir” (Şeylan, 2012:12).

“Kur'an ve sahih hadislerde Azrail hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Ölüm gibi çok önemli bir hadise etrafında insanlık tarihi boyunca oluşan ortak yorum ve yakıştırmalardan ve kısmen de israiliyattan ibaret olan rivayetler bazı Müslüman müellif ve ediplerin eserlerine de girmiştir” (URL 4). Ölüm meleği Azrail tüm canlıların canını aldıktan sonra Allah'ın emri ile kendi canını alması “Ahvâl-i Kıyâmet” adlı eserde anlatılmaktadır.

“Ölüm meleğine Allah’tan kendi canını alması için bir nida daha gelir. Ölüm meleği Cennet ile Cehennem arasına gelip bir kanadını yatak, diğer kanadını örtü yapar ve sağ elinin parmağını gözüne sokarak kendi canını alır. Can verirken öyle büyük bir çığlık atar ki, insanlar ölmemiş olsaydı bu çığlıkla helak olurlardı. Azrail bu sırada şöyle bir serzenişte bulunur: Ey rabbim! Eğer ölümün bu kadar ağır olduğunu bilseydim senden özür diler hiç kimsenin canını almazdım” (Ahvâl-i Kıyâmet, SK, y. 22b-23b’ten Yaman, 2007: 222-223).

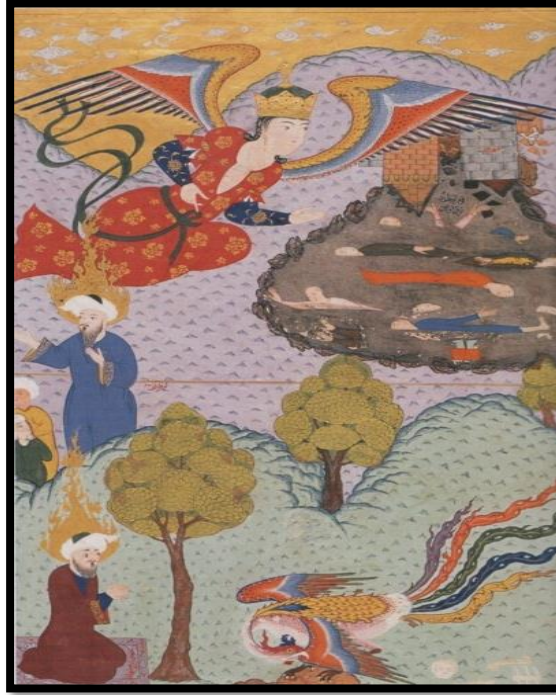
3. Minyatür Sanatında Uygulanan Örneklerdeki Melek Yorumlarından Seçmeler

Görsel 1. Hz. Muhammed (s.a.v)’in Miraç Yolculuğu İçin Cebrail (a.s.)’in Gelmesi (Braziller, 1977, S.12).

Görsel:1’de; Minyatür tasarımda, Allah’ın emri ile Cebrail’in Hz. Muhammed (s.a.v)’in yanına gelerek onu sıcak yatağından alma anı canlandırılmıştır. İç mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımın, Hz. Muhammed (s.a.v) yatağından doğrulmuş kendisini ziyaret eden Cebrail’e bakarken başında kutsallık ifade eden ve İslam ikonografisine uygun çizilen harelerle yorumlanmıştır. İslam ikonografyasında Hz. Peygamberin yüzü peçe ile gizlenirken bu minyatür örnekte açık olarak yorumlanması ilginçtir. Asıl konumuz olan Cebrail (a.s.)’in peygamberin yatağının ayakucunda diz üstü durmuş, söz söyler vaziyette betimlenmiştir.

Peygamber efendimiz ile aynı boyutlarda çizilen Cebrail tebessüm eder bir ifade ile sağ elinin işaret parmağı ile peygamberi işaret etmektedir. Cebrail’in siması, çekik gözlü yay kaşlı ve minik ağızlı Orta Asya Türk tiplerini anımsatmaktadır. Cebrail’in başında altın taç ile tacın etrafını saran alevli hareler görülmektedir. Burada harenin boyu Hz. Peygamber’in harelerine göre daha kısa olduğu görülür ki nakkaşın Hz. Muhammed (s.a.v) ile Cebrail’in arasındaki ilahi makama vurgu yaptığı açıktır. Cebrail (a.s)’ın açık olan kanatları tek çift biçiminde verilmiştir. Zümrüdü Anka kuşunu andıran kanatları yeşil, pembe, turuncu, lila, kırmızı ve turkuaz renklerle görsel bir şölen oluşturmaktadır. Cebrail’in altın işlemeli kıyafetleri minyatürün yapıldığı dönemi yansıtırken dizleri ve ayaklarının olduğu entari kırmızı nurdan alevlerle çevrelenmiştir. Bu örnekte Cebrail tasviri, güzel ve genç bir insan görünümünde verilmiştir. Bu bakımdan yorum İslam ikonografisindeki melek betimlemesine uygun düşmektedir.

Görsel 2. Sodom Yıkılırken Hz. Lut Seyrediyor (üstte), Hz. Hanzale Bin Saffan ve Simurg. Zübdetü't- Tevarih. (TİEM, 1973) (And, 2004: 302).

Görsel:2'de; Zübdetü't- Tevarih, 1973 kayıtlı eserde Cebrael oldukça büyük resmedilmiştir. Sayfanın üst kısmında Cebrael'in sol kanadı altında Sodom şehri yıkılırken görüntülenmiştir.

“ Sodom halkı havuzu andıran bir alan içerisinde balçık ve çamur içinde boğulurken tasvir edilmiştir. Cebrael'in sol kanadı altındaki Sodom şehrinin ters dönmüş evleri, yerle bir olan şehri temsilen çizilmiştir. Yerle bir olan Sodom şehrinin sağ köşesinde Hz. Lut ve iki evladı arkası dönük (Allah'ın emri üzerine, arkalarına bakmadan) mekândan uzaklaşırken görülmektedir” (Bayrak Kaya ve Kaya, 2009:2947)

Cebrael'in başında kutsallık ifadesi olan hareler görülmezken altı tacı ve geniş kanatları ile ihtişamlı bir görüntü sunmaktadır. Mavi bir içlik üzerine kırmızı eteklik ve yeşil bir kuşakla görüntülenen Cebrael genç bir delikanlı simasındadır. Cebrael'in görevlendirildiği işin gereği olsa gerek oldukça sert bir ifade sergilemektedir. Cebrael'in klasik melek kalıplarına uygun resmedildiği görülür.

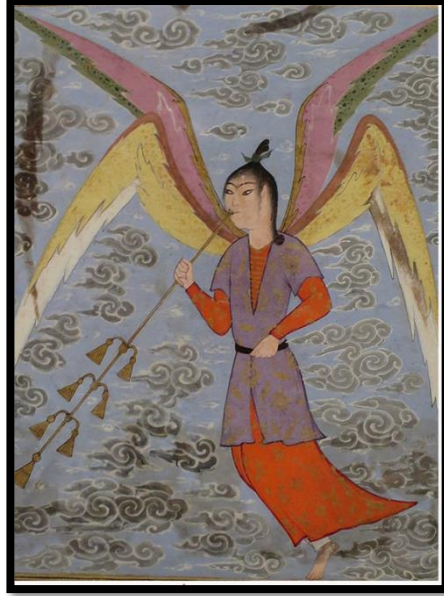
Görsel 3. İsrâfil'in Sûr'u Üflemesi (Ahval-i Kıyamet, SK Hafid Efendi 139)
(And, 2015: 250).

Görsel:3'te; Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan SK Hafid Efendi 139 numaralı minyatür örnekte İsrâfil ayakta iki eliyle tuttuğu Sûr'u üflerken görüntülenmiştir. Dış mekân betimlemesi yapılan minyatür tasarımda, Allah'ın emri ile İsrâfil'in suru üflemesi ile kıyametin kopacağı anın canlandırıldığı görülmektedir. İsrâfil bir nehir kıyısındaki kara parçasında konumlandırılmıştır. Nehrin diğer kıyısında koyu yeşil bir ağaca yer verilirken arka plan olarak tasarlanan tepenin üzerinde de koyu yeşil ikinci bir ağaç görüntülenmiştir. Arka plandaki tepe ile hemen hemen aynı boyutlarda çizilen İsrâfil oldukça ihtişamlı görünmektedir. Gökyüzü altın ile kaplanırken tepenin alt kısmında toz bulutunu andıran bir betimleme vardır. Kıyametin kopuş anını canlandıran nakkaş, kısıtlı doğa elemanları ile mekânsal kurguyu oluştururken daha çok İsrâfil ve elindeki Sûr' a dikkat çekmek istemiştir.

Görsel-1'de Cebrail'in başından yükselen kutsallık belirtisi olan harelere görsel-2'deki İsrâfil'in başında kullanılmadığı görülmektedir. İsrâfil başında yüksek bir altın taç, üzerinde altın kuşaklı yarım kolu kırmızı sade bir entari ile görüntülenirken, kanatları ile aynı renk pembe şalvarı ve sarı ayakkabısı ile resim tamamlanmıştır. İsrâfil'in omuzu arkasından çıkan bir çift kanat, kırmızı ve pembe renkler ile renklendirilmiştir. İsrâfil'in kuşkanadını andıran kanatları arasına saz yolu üslubunda yapraklar eklenerek tasvir zenginleştirilmiştir.

Sûr, tek bir boruda birleşen dört budak, simetrik bir biçimde yan yana sıralanarak tasarlanmıştır. Meleğin elindeki Sûr borusunun dört budağının minyatür alanın dışına taşması ile Sûr 'un büyüklüğüne atıf yapıldığı açıktır. Ahvâl-i Kıyamet adlı eserde tanımlanan "Sur" tasvirinde Sûr 'un yarısının altın yarısının gümüş olduğu bilgisine karşın görsel-3'te Sur tamamen altın olarak gösterildiği görülmektedir. Yine aynı eserde verilen Sûr 'un dört budağının olduğu bilgisinin bu yorumla

örtüştüğü açıkça görülmektedir. Ayrıca minyatürdeki İsrafil tasvirinin, İslam ikonografisindeki melek tiplemesine uygun bir biçimde betimlendiği görülmektedir.

Görsel 4. Sur Üflemeğe Hazır İsrafil. Zekeriya el-Kazvini.1500, Museum of Fine Arts. (<https://www.zdergisi.istanbul/makale/nakurun-sesi-ya-da-sura-ufleme-324>).

Görsel: 4'te; 1500 tarihli eserde, İsrafil'in Sûr'u üfürme anının canlandırıldığı görülmektedir. Bu örnekte İsrafil görsel-3'ün aksine gökyüzünde ayakta durur bir biçimde kanat çırparken betimlenmiştir. Mavi zeminli gökyüzü girift Çin bulutları ile kaplanmıştır. Beyaz renk ile tahrirlenen bulutların içi siyaha boyanarak kopacak olan kıyametin dehşetine atıf yapılmıştır diyebiliriz.

Görsel-3'te olduğu gibi bu örnekte de kutsallık ifadesi harenin İsrafil'in başında kullanılmadığı görülmektedir. Aynı zamanda görsel-3'te İsrafil'in başında bulunan altın taç bu örnekte görülmemektedir. Saçları tepesinden bir tutam bağlı olan İsrafil görsel-1'de olduğu gibi yine Orta Asya Türk tipini anımsatmaktadır. Meleğin üzerinde siyah kuşaklı uzun kolu kırmızı bir entari, entarinin üzerinde yarım kollu bir hırka ile resmedildiği dönemin kılık ve kıyafetlerini yansıtmaktadır. Eteklilik ve hırka üzerinde net seçilemeyen bitkisel bezemeler altın ile çift tahrir yöntemi kullanılarak resmedilmiştir. Melek, İki çift kanat ile tasvir edilirken açık olan kanatları altın, pembe, yeşil, kızıl kahve, sarı ve bej renkleri ile renklendirilerek yer yer kanatlar üzerine benekler çizilmiştir. İsrafil'in elindeki Sûr ince ve narin bir görünümde. Melek tarafından Sûr'un tek elle zorlanmadan taşındığı görülmektedir. İnce bir boru üzerine budaklar karşılıklı simetrik bir biçimde üç çift olarak yerleştirilmiş, uç kısmında ise tek budakla Sûr tasvir edilmiştir. Süleymaniye Hafid Efendi 139 numaralı minyatür örnekte Sûr (Görsel-3)'un ses çıkış yerini gösteren budak sayısı dört iken el-Kazvini, Museum of Fine Art bulunan örnekte (Görsel-4)'de Sûr 'un yedi budaklı olarak yorumlanması dikkat çekicidir.

Görsel 5. Sur Üflemeye Hazır İsrâfil. 1580, National Museum of Asian Art. (<https://www.zdergisi.istanbul/makale/nakurun-sesi-ya-da-sura-ufleme-324>).

Görsel:5'te; 1580 tarihli minyatürde İsrâfil'i Sûr'u üflemeye hazırlanırken betimlenmiştir. Minyatür örnekte gökyüzü altın ile kaplanırken zemin ve arka plan tek renkle verilmiştir. Gri bir tepenin eteklerinde tasvir edilen İsrâfil'in çevresi rengârenk çiçeklerle bezenmiştir. Bu çiçekler ile dünya hayatının hâlâ renkli ve canlı oluşuna atıf yapılmıştır.

Bu örnekte de görsel-3 ve 4'te olduğu gibi kutsallık ifadesi olan harenin İsrâfil'in başında kullanılmadığı görülür. İsrâfil'in bir kısmı tepeden bağlanan siyah saçları incilerle süslenmiştir. İsrâfil'in kıyafeti, yarım kolu kırmızı bir entari, belinde altın tokalı siyah kemer, entarinin altında mavi içlik, mavi şalvar ve siyah ayakkabılarla resmedildiği dönemin kılık ve kıyafetlerini yansıtmaktadır. Eteklik üzerinde hatayi ve penç motiflerinden oluşan bitkisel bezemeler altın ile çift tahrir yöntemi kullanılarak resmedilmiştir. Meleğin, açık olan bir çift kanadı altın, pembe ve sarı ile renklendirilerek kanatlar üzerine kırmızı benekler eklenmiştir.

Sûr'u iki eli ile kavramış olan İsrâfil, biraz hüzünlü ve dalgın bakışlarla resmedilmiştir. Elindeki Sûr ince ve narin bir görünümündedir. Uzun ince bir boru üzerine sesin çıkış yerleri olan budaklar karşılıklı simetrik bir biçimde dört çift olarak yerleştirilir iken uç kısımda ise tek budakla Sur tasvir edilmiştir. Uç kısımdaki budağın diğer budaklara göre beş kat daha büyük çizilmiştir. 1580 tarihli National Museum of Asian Art' da bulunan bu minyatürdeki Sûr (görsel-5)'un budak sayısının dokuz olduğu görülür. İsrâfil ile betimlenen Sûr'un bu üç örnekte de birbirinden farklı biçimde tasarlanmış olduğu görülmektedir. Örnekteki melek figürü

genç ve güzel bir kadını andıran siması ile İslam ikonografisindeki melek tasvirine uygun düşmektedir.

Görsel 6. Azrail'in Parmağını Gözüne Sokarak Kendi Canını Alması. (Ahval-i Kıyamet, SK Hafid Efendi 139 (And, 2015: 284).

Görsel:6'da örnekte Azrail'in kendi canını alma anı betimlenmiştir. Minyatür örnekte gökyüzü altın, petrol yeşili bir alan zemini oluştururken arka plan tek renkli bir tepe ile verilmiştir. Ahval-i Kıyamet, Hafid Efendi 139 numaralı minyatürde Azrail başında altın tacı ve mavi eteklik üzerinde yarım kollu kahverengi kaftan ile resmedilmiştir. Altın kemerli kaftanın üzeri yine altın ile çift tahrir tekniğinde çiçek bezemeleri görülür. Bu örnekte de (Görsel-6) meleğin başında kutsallık belirtisi olan harenin kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Azrail'in bir çift olan kanatları oldukça görkemli ve detaylı bir biçimde resmedilmiştir. Kanatlarında altın, koyu mavi, kırmızı, gülkurusu, fuşya ve açık mavi ile renklendirilirken aynı tonlarda ince taramalarla görsel bir şölen oluşturulmuştur. Azrail'in kanatları saz üslubu hançer yapraklar ile stilize edilmiştir. Yaprakların farklı yönlerde yerleştirilmesi ile de kanatlara hareket kazandırılarak girift bir görüntü oluşturulmuştur.

Ahvâl-i Kıyamet adlı eserde ölüm meleğinin kendi canını nerede ve nasıl aldığı rivayet edilmektedir. Azrail iki kanadından birini yatak, diğerini örtü olarak kullanarak cennet ve cehennem arasında bir yere uzanacağı bilgisine bakıldığında, görsel-6'daki minyatür yorumun bu anlatımdan oldukça uzak bir betimleme ile Azrail'in ayakta canının aldığı görülmektedir. Ayrıca yine aynı eserde "sağ elinin parmağını gözüne sokarak kendi canını alır" bilgisi verilirken, Ahval-i Kıyamet, Hafid Efendi 139 numaralı minyatür örnek (Görsel-6)'te Azrail'in sol elini gözlerine soktuğu gösterilmektedir. Metinde parmak sayısı bildirilmezken görsel-6'da baş ve işaret olmak üzere iki parmak olarak betimlenmesi nakkaşın kişisel yorumlarıdır diyebiliriz. Kaynaklarda Ahvâl-i Kıyamet adlı eserde anlatılan Azrail tasvirine uygun yorumun Keir Collection'da bulunduğu belirtilmektedir. Ancak minyatür örneğin görseline ulaşamamıştır.

“Keir Collection’daki resimde ise Azrâil metindeki anlatıma uygun olarak uzanmış şekilde tasvir edilmiştir” (Merediht 1976’ten Yaman, 2007: 223). Örnekteki melek figürü genç bir delikanlı görünümünde olup İslam ikonografisindeki melek tasvirine uygun düşmektedir.

Görsel 7. Hz. Muhammed (s.a.v)’in Miraç Yolculuğu. Miraçname, New York (Braziller,1977: 10).

Görsel:7 Hz. Peygamberin miraç yolculuğundan bir sahneyi canlandıran minyatür örnekte görülen melek muhtemelen adı Ceyb olan melektir. Kaynaklarda kıyameti koparacak olan Sur’un İsrail tarafından üflenmeden yedi gün önce yeryüzüne bir yarısı ateş diğer yarısı kar olan bir meleğin ineceği rivayet edilir. Miraçname, New York’ta bulunan eserde, Hz. Muhammed, Burak üzerinde sağında ise Cebrail ve Ceyb adlı melek semada görüntülenmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) ile Cebrail başlarında kutsallık belirtisi olan hareler görülmektedir. Cebrail Hz. Peygamber ve Ceyb meleğini birbirleri ile tanıştırmaktadır. Tanışma esnasında Peygamber ve Ceyb meleği sağ elleri göğüslerinde selamlaştığı görülmektedir.

Ceyb meleği kaynaklarda aktarıldığı gibi yarısı ateş diğer yarısı kar olarak betimlenmiştir. Bağdaş kurmuş oturur pozisyondaki Ceyb meleği pozisyon ve siması ile Buda’yı anımsatmaktadır. Ceyb meleği donuk bir ifade ile oldukça ürkütücü bir biçimde yorumlanmıştır. Meleğin üzerinde herhangi bir kıyafet bulunmamaktadır. Meleğin altınla kaplanan vücudunun yarı kısmı kırmızı alevlerle kuşatılırken diğer kısmı buz andıran bir görünümündedir. Meleğin sağ elinde ateşten sol elinde buzdan iki tespih benzeri cismi tutması ilginçtir. Bu cisimle ilgili bir rivayet bulunamaması nakkaşın kişisel yorumu olarak değerlendirilebilir.

Görsel 8. Dua Eden Hayvan Başlı Melekler (Acaibü’l Mahlûkat, bl add. 7894) (And, 2015: 277).

Görsel:8’de Acaibü’l Mahlûkat, 7894 numaralı minyatür eserde hayvan başlı melekler, diz üstü oturmuş Allah’ı tesbih ederken resmedilmiştir. Dört melekten ikisi insan biri aslan ve diğeri öküz biçimindedir. Kaynaklarda Hamele-i Arş meleklerinin sayılarının dört olduğu, Arş’ın etrafında Allah’ı tesbih etikleri ve Allah’a en yakın melekler olduklarından söz edilir. Kazvini, Hamele-i Arş meleklerinin bir birinden farklı görünümde olduğunu ve bu meleklerin biçimsel görüntülerinin insan, öküz, kartal ve aslan şeklinde olduğunu belirtmiştir. Yine Kazvini’ye göre bu melekler şekline büründükleri yaratıklar için Allah’a dua etmektedirler. Kazvini’nin verdiği melek tasviri bize Acaibü’l Mahlûkat’ta bulunan 7894 numaralı eserdeki melek tasvirlerinin (Görsel-8) Hamele-i Arş melekleri olduğunu düşündürmektedir.

Görsel 9. Hz. Muhammed (s.a.v)’in Miraç Yolculuğu. Miraçname, (New York). (Braziller, 1977: 30)

Görsel:9’da Miraçname, New York’ta bulunan eserde, Hz. Muhammed, Burak üzerinde sağında Cebrail ile semada yolculuk esnasında yorumlanmıştır. Hz. Peygamber ve Cebrail’in karşısında biri denizin içinde diğeri ayakta iki melek figürü görülmektedir. Ayakta duran devasa cüsseli bu meleğin dört başının olduğu görülmektedir. Meleğin insan biçimindeki başı etrafında öküz, kartal ve aslan başı bulunmaktadır. Minyatür eser görsel-9’da bulunan dört başlı bu meleğin Hamele-i Arş melekleri olabileceğini düşündürmektedir. Kazvini’nin verdiği bilgiye göre bu meleklerin insan, aslan, öküz ve kartal görünümünde olduğu bilgisiyle görsel-9’un örtüştüğü görülmektedir. Ancak dört tane olduğu bilinen Hamele-i Arş meleklerinin bu görselde tek beden de birleştirilerek tasvir edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Görsel 10. Hz. Muhammed (s.a.v)'in Miraç Yolculuğu. Miraçname, (New York). (Braziller, 1977: 11).

Görsel:10'da Miraçname, New York'ta bulunan eserde, Hz. Muhammed, Burak üzerinde gösterilirken sağında yine Cebrail yorumlanmıştır. Hz. Peygamber ve Cebrail'in, karşısında ayakta kanatları açık olan meleğin onlarca başı olduğu görülür. Kaynaklar Ruhu'l-emin meleğini tanımlarken onun fiziki görüntüsü hakkında şu bilgileri vermektedir.

“Devasa boyutlarda olan bu meleğin, bin başının ve her bir başta bin yüzünün olduğu rivayet edilir” (And, 2015: 279). Minyatür eser görsel-10'da görülen melek tasvirine bakıldığında bu meleğin Ruhu'l-emin meleği olabileceğini düşündürmektedir.

Bu derece önemli görevleri üstlenen meleğin cüssesinin yanı sıra kanatlarının büyüklüğü ve ihtişamı görsel-10 da nakkaş tarafından yansıtılmıştır. Ruhu'l-emin meleğinin başları ve bu başlardaki uzuvları ile ilgili rivayetler yine nakkaş tarafından sadeleştirilerek daha anlaşılır bir yorumla aktarılmıştır diyebiliriz.

4.Meleklerin Grup Halinde Gösterildiği Minyatür Yorumlar

Meleklerin gruplar halindeki minyatür resimleri genellikle mahşer günü ile ilgilidir. İnsanların ve meleklerin mahşer günü Allah'ın huzurunda saf tutmaları birçok yazma eserde yer almaktadır.

“Mahşer günü tüm melekler doğudan batıya değin uzanan yedi saf oluştururlar. Bunlardan kimi tesbihatta bulunur kimi tekbir getirir, kimi rükûya eğilir, kimi secde eder” (Ahvâl-i Kıyâmet, SK, y. 33b-34a'ten Yaman, 2007: 225). Bu başlık altında; çeşitli yazmalarda yer alan sayısız melek topluluklarından birkaç örnek değerlendirilecektir.

Görsel 11. Dua Eden Melekler (Ahval-i Kıyamet, SK Hafid Efendi 139)
(And, 2015: 279).

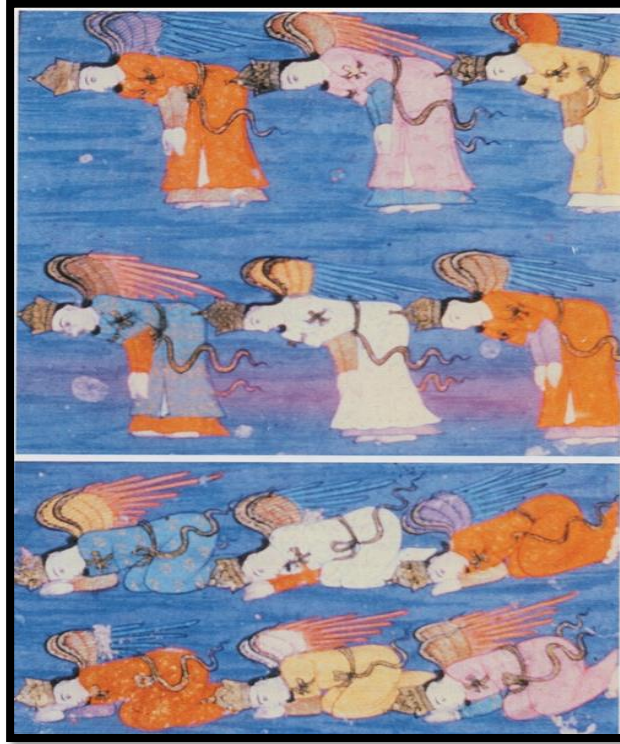
Görsel 11: Ahval-i Kıyamet, bulunan eserde, melekler iki saf şeklinde betimlenmiştir. Tam sayfa biçiminde tasarlanan örnekte saflar, sayfayı iki eşit parçaya bölecek biçimde yerleştirilerek zemin mavi renk ile renklendirilmiştir. Alt safta dört melek kıyamda (ayakta hazır durmak) betimlenirken üst safta yine dört melek diz üstü oturmuş tahiyat pozisyonunda tasvir edilmişlerdir.

Bu görseldeki sekiz melekte insan görünümünde İslam sanatındaki melek ikonografisine uygun betimlenmiştir. Cinsiyeti olmayan melekler, bu örnekte güzel ve alımlı bir kadından çok genç bir delikanlıyı anımsatmaktadır. Rengârenk eteklikler içinde resmedilen meleklerin başlarında kutsallık belirtisi hareler gözükmekle birlikte alışılmış bir kalıp olan altın taçlarla resmedilmiştir. Dik ve vakur görümlü meleklerin başları hafif öne eğik ve tevazu içerisinde yorumlanmıştır.

Görsel 12. Mahşerde Meleklerin ve İnsanların Saf Tutması. (Ahval-i Kıyamet, bsb, y29b. (Yaman, 2007: 226).

Görsel:12’de Ahval-i Kıyamet, Bsb, y. 29b. kayıtlı bulunan eserde, melekler ve insanlar karşılıklı iki saf şeklinde betimlenmiştir. Örnekte insanlar göbek ve diz hizasına kadar beyaz eteklikle resmedilirken melekler tepeden tırnağa kıyafetler içerisinde görülmektedir. Meleklerin kanatları sırtlarında ve kapalı bir şekilde görülmektedir. Ön saftaki üç meleğin başında taç görülürken arka saftaki melekler taçsız resmedilmiştir. Melek figürleri bu örnekte de genç delikanlıları anımsatmakta ve ikonografiye uymaktadır.

Görsel 13. Rükûa Varan ve Secde Eden Melekler (Acaibü’l Mahlûkat, TSM A. 3632) (And, 2015: 281).

Görsel:13’te Acaibü’l Mahlûkat, 3632 numaralı eserde, tam sayfa tasarlanan minyatürde on iki melek figürü görüntülenmiştir. Alt kısımda üç sıra oluşturacak biçimde altı melek secdeye kapanmış bir biçimde görüntülenirken üst kısımda yine üç sıra oluşturacak bir şekilde altı melek rükûda betimlenmiştir. Acaibü’l Mahlûkat adlı eserde bulunan bu örnekte de klasik melek tiplemesinin görülmektedir.

Görsel 14. El- Kazvini'nin Acaib el-Mahlûkâtı'ndan, Melek tasvirleri (Tez, 2018: şekil: 32).

Görsel:14'te Kazvini'nin Acaibü'l Mahlûkâtı'nda tam sayfa resmedilen minyatürde altı melek figürü görüntülenmiştir. Cebrail'in ve göğün direklerinin anlatıldığı bölümde yer alan bu resimde her bir melek çifti, üzerinde yer alan yazılar eşliğinde arma şeklinde yerleştirilmiştir (Şam, 1367 yılı nüshası: Staatsbibliothek, Münih) (Tez, 2018: 88).

Bu örnekte melek figürleri sağ dizleri üzerine eğilmiş göğü doğru açık olan avuç içleri ile bir cisim tutar tarzda resmedilmiştir. Bu minyatürün Kazvini'nin eserinde göğün direklerinin anlatıldığı bölümde yer alması, muhtemelen meleklerin sembolik olarak bu direkleri tuttuğu varsayılarak resmedilmiştir diyebiliriz. Orta Asya Türk tiplerini anımsatan figürler genç delikanlılara benzemektedir. Bu örnekte de melek figürlerine bakıldığında geleneksel melek kalıplarına bağlı kalındığı görülür. Örnekteki melek figürlerinin beş tanesinin başı etrafında kutsallık belirtisi olan hareler görülürken bir tanesi haresiz görüntülenmiştir. Burada dikkat çeken bir durumsa meleklerin başlarındaki harelerin İslam ikonografisine uygun olmadığıdır. Bu hareler daha çok Hıristiyan resim sanatında görülen daire formlu hareleri anımsatmaktadır.

Sonuç

Minyatür sanatında yorumlanan melek figürleri değerlendirildiğinde; melek tasvirlerinin tek figür olarak ele alınan oldukça az örneğinin olduğu tespit edilmiştir.

Ağırlıklı olarak melek figürleri çeşitli konulardaki minyatür kompozisyonlar içerisine serpiştirilmiştir. Özellikle peygamberler tarihi konulu minyatür örneklerinde, miraç, kıyamet alametleri, cennet, cehennem, mahşer konulu minyatür örneklerinde melek ve melekler oldukça sık bir biçimde kompozisyonlar içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Melek figürlerinin tek olarak ele alındığı minyatür kompozisyonlar göz önüne getirildiğinde ise dört büyük meleğin tasvirleri ile karşılaşmaktadır. Dört büyük melek içinde sık tekrar edilen melek tasvirini ise kıyametin kopuşunu sağlayacak olan Sur'u üfleyen melek İsrafil yorumları oluşturmaktadır. Genel anlamda değerlendirildiğinde başta Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Hz. Peygamber'den edinilen rivayetler ve diğer kutsal kitaplardan edinilen bilgi ve tanımlamalar doğrultusunda melek figürleri yorumlanmıştır. Bu bağlamda tarifi zor ve güç olan bazı melek anlatımları nakkaşlar tarafından sade ve anlaşılır bir tarzda yorumlanarak insanoğlunun merak duygusuna bir nebze olsun su serpmiştir diyebiliriz.

Ahvâl-i Kıyamet adlı yazmada Peygamberimize atfedilen rivayette İsrafil'in üfleyeceği Sûr'un şekli hakkında bilgi verilmiş ve Sur'un dört budasının olduğundan bahsedilmiştir. Bu rivayete göre minyatür görseller değerlendirildiğinde, (Ahval-i Kıyamet, SK Hafid Efendi 139) numaralı eser görsel-3 İsrafil'in üflediği Sur'un dört budaklı olarak tasvir edildiği görülmekte iken Zekeriya el-Kazvin'inin, 1500 tarihli Museum of Fine Arts'da bulunan eseri, görsel-4'te İsrafil'in elindeki Sur'un yedi budaklı, 1580 tarihli National Museum of Asian Art'ta bulunan ese görsel-5'te ise Sûr 'un dokuz budaklı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Sûr 'un fiziksel şekli ile ilgili olarak tek yazılı kaynağın Ahvâl-i Kıyamet adlı yazmada bulunan ve Peygamberimize atfedildiği iddia edilen bilgidir. Konu ile ilgili örneklerde Sûr'un budak sayılarının birbirinden farklı oluşu konu ile ilgili ortak bir inancın olmadığını ve nakkaşların eserlere kişisel yorumlarını kattığı açıkça görülmektedir.

Avrupa resim sanatında oldukça sık tasvir edilen Azrail betimlemeleri, elinde dev bir tirpanla siyah cübbe içerisinde, çoğu kez yüzü gösterilmeyen tasvirlerle ürkütücü bir biçimde yansıtılmıştır. İslam sanatlarındaki Azrail betimlemelerine bakıldığında diğer melek figürlerinden pek de ayırt edilemeyen genç bir delikanlıyı anımsatmaktadır. İslam ikonografisindeki melek tasvirine uygun bir biçimde resmedilen Azrail bu bağlamda Avrupa resim sanatındaki Azrail tasvirinden oldukça uzak olduğu görülür.

Melekler fiziki olarak neye benzerler bilinmez fakat İslam sanatlarında yorumlanan melek tasvirleri, görevli meleklerin peygamberlerle iletişim kurmak için girdikleri insan biçimindeki görüntüleri ile minyatür yorumları süslemişlerdir. İslam sanatlarında hatta Avrupa resim sanatında yorumlanan geleneksel melek kalıbı insan biçimidir. Örneklerde, rengârenk kanatları kuşkanadından farksız yorumlanırken başlarında altın taçlar veya incilerle görüntülenmiştir. Kompozisyon içerisinde bazı meleklerin başlarında kutsallık belirtisi olan hareler göze çarparken bazılarında ise hare kullanılmaması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik harenin kullanımında herhangi bir statünün etkisi olmadığı örneklerle bakılarak rahatlıkla söylenebilir. Örneğin dört büyük meleğin yorumlandığı örneklerde bazen hare kullanılırken bazense kullanılmamıştır.

Minyatürlerde melekler her zaman genç ve kudretli bir biçimde gösterilmiştir. Erkeklik ve dişilikten uzak bu varlıklar, bazı örneklerde kadın simasında

resmedilirken bazılarında ise delikanlı biçiminde tasvir edilmiştir. Genel olarak minyatür sanatında yorumlanan bu biçimsel betimlemeler İslam sanatlarındaki geleneksel melek ikonografisini oluşturmuştur diyebiliriz.

Kaynakça

- And, Metin (2015). *Minyatürlerde Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akmaz, Ahmet (2014). “Cebraail ile Rasulullah'ın ilk Karşılaşmasına Dair Bir Değerlendirme”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.49-74.
- Ahvâl-i Kıyâmet. Tarihsiz yazma eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid 139.
- Schimmel Annemaria, (2004). *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli (2015). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Bayrak Kaya, Elif ve Kaya, Bilgehan (2009). “Minyatür Sanatında Zümrüdü Anka Kuşu ve Bir Tasarım Örneği”, *Turkish Studies Social Sciences*, Cilt14, Sayı 6, s.2925-2953.
- Ebu'l-Hüseyn Müslim. (V. 261/874), *Sahih-i Müslim ve Tercümesi* (Mehmet Sofuoğlu), I-VIII c, İstanbul. 1970.
- El-Gazzali, Faysalatu't-Tefrika Beyne-İslam Ve'z-Zendeka, Mısır, 1907.
- Gökdaş, Yakup ve Erbaş, Kübra (2015). “Ahvâl-i Kıyâmet Yazmalarında Kıyamet Öncesini Konu Edinen Minyatürler”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Cilt 34, s.196-218.
- Harman, Mürüvet. (2016). “Osmanlı Minyatür Sanatından Bir Cehennem Örneği: Ahval-İ Kıyamet'te Yer Alan Ejderha Şeklindeki Cehennem”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı 43, s.1065-1072.
- Meredith-Owens, G. M. (1976). *Ottoman Turkish painting*. B. W. Robinson (Ed.). *Islamic painting and the arts of the book: The Keir Collection*(s. 223-230). London: Faber and Faber.
- Özbek, Durmuş (1990). “Bugünkü Semavi ve İlâhi Kitaplarda Melekler ve Özellikleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, s.297-301.
- Özbek, Durmuş. (1998). ‘Melek ve Cin Risalesi’, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 8, s.87-110.
- Şeylan, Ali (2012). “Hikmet-Nâme'den Hayata Dâir”, *Sosyal Bilimler Dergisi Beykent Üniversitesi*, Cilt 5, Sayı 5, s.9-35.
- Şimşek, Esmâ (2019). “Azrail İnancının Türk Halk Kültürüne Yansımaları”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Cilt 7 Sayı 18, s.11-26.

- Şola, Hanefi (2015). “Muhammed Abduh’un Âdem Kıssasına Yaklaşımı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt15, Sayı 1, s.203-228.
- Tez, Zeki (2018). *Yasaklı Sanat olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Yaman, Bahattin (2007). “Ahval-ı Kıyamet Yazmaları Resimlerinde Kıyamet Sonrası Hayat”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 2, s.217-234.

İnternet Kaynakça

- U RL -1, Ömer Nasuhi Bilmen-<https://www.kuranayetleri.net/sad-suresi/ayet-76>
(Erişim tarihi:09.10.2020).
- URL-2 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Alak-suresi/6107/1-5-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 22.10.2020).
- URL-3. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mikail>. Erişim Tarihi: 08.11.2020)
- URL-4 <https://islamansiklopedisi.org.tr/Azrail>. (Erişim Tarihi:10.11.2020)
- URL-5<https://www.zdergisi.istanbul/makale/nakurun-sesi-ya-da-sura-ufleme-324>,
(Erişim tarihi:19.10.2020)